

HAJINIYAZ SHÍĜARMALARINIŇ JAŇADAN TABILĜAN QOLJAZBA NUSQALARI

Idrisov Abdusalim Rahmatullaevich

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámeketlik universiteti

Babalarımızdan bizge jetip kelgen mánawiy miyrasımızdın negizin olardan miyras bolıp qalǵan qoljazbalar tutatúǵına hesh qanday gúman joq. Biraq usı kúnge shekem qaraqalpaq xalqınıń qoljazba miyrası boyınsha izertlewler júdá az. Buǵan bir neshe sebeplerdi atap kórsetiwge boladı. Birinshiden, ata-babalarımız dóretip ketken qoljazbalardıń sol dáwirdegi ústem ideologiya tárepedarları tárepinen joq etiliwi, ekinshiden jazıwdıń bir neshe ret ózgeriliwi nátiyjesinde ájdadlardan qalǵan eski kitaplardıń olardıń áwladları tárepinen oqıy almawı, nátiyjede, elimizde. Derek tanıw hám tekstologiya pánleriniń rawajlanbay qalıwı bolıp tabıladı. Sonlıqtan da, xalıq arasınan eski qoljazbalardı izlep tabıw, úyreniw, saqlaw, qayta qálpine keltiriw, olar ústinde. Derek tanıw hám tekstologiyalıq ilimiy izertlew jumısların alıp barıw hám baspadan shıǵarıw keshiktirip bolmaytuǵın islerden sanaladı.

Biraq, soǵan qaramastan, XX ásirdegi ekinshi yarımınan baslap xalqımızdın qoljazba miyrası az bolsa da úyrenile basladı. Qaraqalpaq xalqınıń qoljazba miyrasınıń ishinde eń kóp dıqqatqa sazawarı xalqımızdın ullı shayıwı Hajiniyazdın qol jazba miyrası bolıp tabıladı. Bul tarawda álbette, shúbhásiz, ustazımız akademik H.Hamiydovtıń úlken miynetleri bar. Ol Berdaq hám Hajiniyaz shıǵarmalarınıń qoljazba nusxaların tawıp házirgi jazıwǵa tábdil qılıp ilimiy aylanısqa kirgizdi. Ustaz 1985-jılı baspadan shıqqan «Eski qaraqalpaq tiliniń jazba estelikleri» atlı miynetinde ullı qaraqalpaq shayıwı Hajiniyaz shıǵarmalarınıń 1960-70 jıllarda xalqımız arasınan tabılǵan on nusqasınıń ilimiy táwsiypin beredi (HN 1-10) [9]. Solardıń kópshiligi ustazdın ózi tárepinen sonday aqádebiyatshı alımlar K.Mámбетov, Q.Bayniyazov hám Q.Mámбетnazarovlar tárepinen baspada járiyalandı [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8]. Bul qoljazbalar óz dáwirinde qaraqalpaq mádeniyatında úlken jańalıq retinde qabıl etildi hám keyin ala shayıw shıǵarmalarınıń toplamlarında jariq kórdi.

Ajiniyaz shıǵarmalarınıń nusqalarınıń ústinen dáslepki júrgizilgen baqlawlar shayırdın miyrasları sol gezlerdegi basqa da qaraqalpaq ádebiy nusqaları menen qosılıp XIX ásirde qaraqalpaq jazba ádebiyatınıń qalıplesip rawajlanıwǵa baǵdar alǵanın, qaraqalpaq ádebiy tilinde onıń jazba hám awızsha túrleriniń jaqınlasıw hám birigiw procesiniń júrip atırǵanın kórsetedi. Sonıń menen birge Hajiniyaz shıǵarmalarınıń qoljazbaları qaraqalpaq nusxa tanıw (istochnikovedenie) ilimindegi áhmiyetli dáreklerden esaplanadı [9].

Keyingi jılları, atap aytqanda XX ásirdegi 90-jıllarınıń aqırınan usı kúnlerge shekem alıp barıp atırǵan arxeografiyalıq izlenislerimizdın nátiyjesinde qaraqalpaq xalqınıń qol jazba miyrasları, sonıń ishinde Hajiniyaz shayıw shıǵarmalarınıń jańa qoljazbaları tabılmaqta. Usı keyingi jıllarda tabılǵan Hajiniyaz qoljazbalarına sholıw jasap ótemiz.

1. 2004-jılı alım N.Japaqov arxivinen áwladları tárepinen bir qansha qoljazbalar úlketanıw muzeyine tapsırıldı. Sol qoljazbalar ishinde Ayapbergen shayıw tárepinen birge kóshirilgen bir qoljazbada shayırdın óziniń shıǵarmaları menen birge Hajiniyazǵa tiyisli úsh qosıq bar ekenligi málim boldı. Qoljazbanıń aldına qosıp tigilgen qaǵazda N.Japaqovtıń óz qolı menen minanday sózler jazılǵan: «*Oqıwshılar dıqqatına. Ayapbergen Musaevtıń bul qoljazbaların maǵan jazıwshı hám folklorshı Sayıpnazar Beknazarov berdi. Bunda: 1. Shıqtı jan – (Ajiniyaz), 2. Qayda, 3. Kólgeqash, 4. Molla Amanqul, 5. Keldi, 6. Kók at, 7. Bolmasa – (Ajiniyaz), 8. Bir peri degen qosıqlardıń Ayapbergen jazǵan qoljazbası bar hám shayırdın «Qońıratbay», «Qutlımurat» (YAranlar) degen qosıqları bar (qolı) N. Japaqov 25-sentyabr 1960-jıl» - degen jazıwlar bar.*

Qoljazbanı kózden ótkergenimizde, onda úsh túrli qoljazbanıń qosıp tigilgeni málim boldı. **Birinshi bólegi** 210x145 mm kólemdegi sarı reńli qaǵazǵa Ayapbergen shayırdın óz qolı menen kóshirilgen qoljazba (1a-8b). Bul qoljazbanıń defektli ekeni belgili boldı, yaǵnıy qoljazbanıń birinshi beti jetispeydi. Sebebi bul qoljazba «Shıqtı jan» qosıǵınıń úshinshi shuwmaǵınan baslap saqlanǵan. Qoljazbanıń saqlanıw qalǵan 1a-beti minanday qatarlar menen baslanadı:

... نازارو چور اننى كزدىم هم ينه قاراكساک
اوچراي كنه نى كزدىم قاليق ارا بولدىم اوساک
كزدىم اول ايدار قونكورنى هم داغى قىچاق ايستاك
بيلمادىم نامو نشانن من سور اغلاب سكيه ساك ...
«...Nazarıw Shúrenni kezdim hámyáne Qara kesek,
Ojırayıw Keteni kezdim, xalıqara boldım ósek
Kездім ol Aydar Qońurnı hám daǵı qıpshaq estek
Bilmedim namıw nishanin men soraglapsekpesek...»

Biz sóz etip otırǵan qoljazbada bul qosıqtıń barlıǵı bolıp 12 shuwmaǵı eki paraqta (1a-2b) saqlanıw qalǵan. Qoljazbanıń jetispeytuǵın birinshi paraǵı keyin ala S.Beknazarov arxivinen tabıldı.

Qoljazbanıń 2b-3a paraqlarında Ayapbergenniń «*Kóńlim aytar yurtsorasam biy bolsam...*» dep baslanıwshı, 3b-4a paraqlarda «*Kólge qash*» qosıǵı, 4b-7a (4 paraq) qosıǵı «*Molla Amanqul*», 7b paraqta «*Bir duxtarıń táriyp etip aytmaǵa...*» dep baslanatuǵın, 8a paraqta, «*Ayyam kóriń doslar neshik*

zamana keldi» qosığı, 8b paraqta «*Táñri sáwgen Muhammedniñ úmmeti...*» degeni qosıqları berilgen.

Biz táriplep atırǵan qoljazbanıń ekinshi bólegi (9a-13b paraqlar) 177x110 mm li qaǵazǵa qara sıya menen jazılǵan qoljazba. «Kók at» qosığı menen baslanadı (9a-11a). 11a paraqtan baslap Hajiniyazdıń «Bir páriy» (11a-b) qosığı jazılǵan. Baslanıwı:

عقلى ھوشم ألوب كتدى بر فرى
طلا ھيكل تاقيب كتدى بر فرى

زروراق اورولكان طلا چاشباغى
بغريمنى اورتادى شول يارننك داغى

*Zárwara qórulgen tillá shashbaǵı,
Aqlı huwshım alup ketdi bir páriy,
Baǵrımmı órtádi shul yarnıń daǵı,
Tillá háyke l taqıp ketdi bir páriy...*

Bul qosıq qoljazbada 10 kuplet, yaǵnıy baspada járiyalanıp júrgen variantınan eki kupletke artıq. 11b-12b paraqlarda «*Taxt ústinde turǵan ádil sultanlar...*» dep baslanatuǵın «Bolmasa» redifli qosığı jaylasqan. 15 kuplet. Baslanıwı:

تخت اوستونده تورغان عادل سلطانلار
يوراكلارى اط باشينداى باطرلار

بر بايچه يوق سورار ايلي بولماسه
خاتونچه يوق ياراي بولماسه ...

*Taxt ústindá turǵan ádil sultanlar,
Bir baysha yoq sorar eli bolmasa,
Yúreklári at bashınday batırlar,
Xatunsha yoq yaw yaraǵı bolmasa ...*

12b paraqta Ayapbergenniń «*Bir duxtarı táriyf etib aytmaǵa...*» dep baslanatuǵın qosığı jazılǵan.

2. Xalqımızdıń eski miyasların jynawshılardıń biri mádeniyat xızmetkeri shımbaylı Uzaq Raxmetullaev edi. Házirgi waqıtta onıń arxivi ata-babalar miyasına sadıq, jankúyer insanlar háreketi sebep bolıp ÓZRIA Qaraqalpaqstan bólimi Fundamental kitapxanasınıń qoljazbalar bólimine alındı¹. Usı fondta basqa da áhmiyetli qoljazbalar menen birge Hajiniyazdıń qız Meńesh penen aytısınıń qoljazbası bar ekenligi málim boldı. Birinshisi suw boyındaǵı aytıs, ekinshisi toydaǵı aytıs.

Bul qoljazba fragment halında bolıp basqa bir irilew qoljazbadan bólip alınǵan. Qoljazbanıń saqlanıw qalǵan bóleginiń 1a-paraǵınıń tolıǵı menen hám 1b paraǵınıń ortasına shekem qazaq shayırı Abiw Bákir menen noǵay Nurımnıń aytısınıń sońǵı bólege saqlanıw qalǵan. 1b paraǵınıń ortasınan baslap biz sóz etip atırǵan aytıs baslanadı. Aytistıń aldında minınday túsindirme beriledi:

«*Imdi bul molla Hajiniyaz qırǵa shıqıp gúzdıń kúni yanında mollaları bilen elge qayıtıp kelaturǵanda qız Meńesh Erjan degen onıń bashında jeńgesi yáne bir aqsaq qız yáne bir óspürün qız, shular bilen turǵanda ústüne qus kóterip kelgende aytushqan sózleri. Áwwel Meńesh...*»

Aytistıń teksti minanday qatarlar menen baslanadı:

*Qazaqlar Orimbordan qus aladı,
Qaytarıp alǵan qusın gúz saladı...*

Bul birinshi aytıs suw boyındaǵı aytıs 166 qosıq qatarınan ibarat. Qoljazbanıń tórt (1b-4b) paraǵına jazılǵan. Birinshi aytistıń aqırı «*...Hajiniyaznıń bir jeńgen jeri bul*» degen qatarlar menen pitedi. Tilekke qarsı biz sóz etip atırǵan qoljazbanıń úsh paraǵınıń (3a-5b) bir tárepi jirtılıp qalǵanlıqtan tekstti tolıq oqıw imkanı joq.

Bul qoljazbadıǵı ekinshi aytıs bilay ataladı: «*Bul sóz molla Hajiniyaz áwwálgi toyda atushqan...*» (5a). Minanday qatarlar menen baslanadı:

*Elimiz Xarezimde ashılǵan din,
Biywafa sońı yalǵan ...
Nesiyp aydap bir keldik toyıńızǵa,
Toy iyesi [toyıńız quthı bolsın].*

Qoljazbanıń aqırı minanday sózler menen pitedi:

*...Ekki yıl ómiriń bar qız ay Meńesh,
Qaladı onnan sońra qurı tiliń.*

Molla Hajiniyaznıń bir jeńgen jeri bul (11a).

Bunnan sońǵı bette (11b), yaǵnıy, qoljazbanıń aqırǵı betinde «*Qıssayı Axtam sahaba*» dep atalǵan shıǵarmanıń birinshi beti jaylasqan.

3. 2010-jılı Nókis qalası Bozataw kóshesi 82-jayda jasawshı Erjanova Shınar óziniń atasınan qalǵan eski kitaplardı Berdaq muzeyine tapsırdı. Sol qoljazbalar arasınan Hajiniyazdıń qız Meńesh penen aytısınıń eki paraqtan ibarat fragment tabıldı. Kólemi 170x105 mm. Russ qaǵazına bir betke 13 qatardan Orta Aziyaǵa tán bolǵan nasta'liq jazıwusılında kóshirilgen. Bul fragment júdá tozǵan halda, kóp uslanıp, kóp oqılǵanlıqtan shetlerindegi jazıwlar derlik óship ketken. Minanday qatarlar menen baslanadı:

«*Bul qız Meńesh bilen molla Hajiniyaz degen bir mollanıń bir uluǵ toyda aytushqan sóziturur. Áwwel Hajiniyaz molla:*

Elimiz Xorezmde ashılǵan din,

¹Uzaq Raxmetullaev qoljazbaların óz qárejetine satıp alıp ÓZIA Qaraqalpaqstan bólimine tapsırǵan alım aǵamız M.Qarlıbaevqa óz minnetdarshılıǵımızdı bildiremiz.

*Biywafa soñı jalğan dúnya shirkin,
Násiyp aydap biz keldik toyınızğa,
Toy igási toyınız qutlı bolsun.»*

Álbette Hajimiyazdıń qız Meñesh penen aytısınń bul variantı burın belgili edi. Biraq soğan qaramastan shayır shıǵarmalarına tekstologiyalıq jumıslar alıp barǵanda hám shayır shıǵarmaların tarqalıw arealların anıqlawda bul nusxanın da belgili dárejede áhmiyeti bar dep oylaymız.

4. S.Beknazarov shayır, folklorist hám eski nusxalardı jıynawshı retinde belgili bolǵan. S.Beknazarov jıynaǵan eski qoljazbalar arasınan Hajimiyaz babamızdıń shıǵarmaların qoljazbası bar ekenligi málim boldı. Qoljazba hár qıylı qoltańbalar menen hárqıylı qaǵazlarǵa kóshirilgen hám birge tigilgen 9 paraqqa ǵazdan ibarat.

1. Qoljazbanıń 1b-betinde qálem menen kóshirilgen Hajimiyazdıń «Shıqtı jan» qosıǵınıń tórt shuwmaǵı jazılǵan. Paleografiyalıq belgilerine qaraǵanda bul paraq biz joqarıda sóz etken N.Japaqovqa tiyisli qoljazbanıń túsip qalǵan paraǵı.

2. Qoljazbanıń 2a-3b paraqlarında shayırdıń burınnan belgili «*Táriyfin diyayın xan Xanım biyke*» dep baslanatuǵın «Sadıǵa» redifli qosıǵı berilgen. 2a paraqtıń joqarı tárepine mınanday túsindirme jazılǵan: «Ajiniyaz shayırdıń qız tuwralı 1881-yılda aytqan maqtaw qosıǵı»

3. Qoljazbanıń 4a-6b paraqlarında jáne usı «Shıqtı jan» qosıǵınıń teksti berilgen. Biraq bul ret qosıq tolıǵı menen jazılǵan. 4a paraqtıń joqarı tárepinde bul qosıq haqqında mınanday túsiniq berilgen: «*Ajiniyaz shayırdıń qatunı qashıp joq bolǵanda qırdaǵı qazaqǵa izlep ketip taba almay 1872-julda aytqan qosıǵı*»

4. 7a-7b paraqta shayırdıń «Demishler» redifli qosıǵı jazılǵan. Baslanıwı:

*Abıl, Qabil dórep Adam atadan,
Nuh nábiy, Shiysh nábiy keshdi dúnyadan...*

5. 8a-9b paraqlarda sıya ruchka menen dápter betine túrkiy, parsı, hám arab tilleri aralas qosıq penen jazılǵan bir shıǵarma bar. Tilekke qarsı bul shıǵarmanıń kimge tiyisli ekenin anıqlaw imkanı bolmadı.

6. 10-paraq qálem menen jazılǵan. Shetleri tozıwı jetken. Sonlıqtan birinshi qatarın tolıq oqıw imkanı joq. Birinshi tárepiniń birinshi qatarınan oqıy alǵanıwız mınalar: «*Molla Ajiniyaz aqun...*». Ekinshi qatardan baslap qosıq teksti baslanadı:

*«Hár kim Hatam bolur pániy dúnyada,
Dáwleti bar bolıp, bolsa himmeti...»*

Demek kórip gúwası bolǵanıwızday bul ullı shayırdıwızdıń burın baspa júzin kórgen «Hár kim hatam bolur pániy dúnyada» dep atalıwshı qosıǵı.

«2-sóz taǵı Ajiniyaz shayırdı»

Shar tárepten kelgen miyman kútpenge,

Jigitke áweli himmet hal kerek... - dep baslanatuǵın qosıq. Bul eki qosıq teksti 1924-jılǵı arab jazıwına tiykarlanǵan reformalanǵan qaraqalpaq alfavitinde jazılǵan.

7. Qoljazbanıń 11-12 paraqları aldınǵı paraqlarǵa qaraǵanda eski ekenligi kórinip turıptı. Qarasıya menen jazılǵan. 11a paraqta tek ǵana bir shuwmaq qosıq jazılǵan:

***Mubtala boldıqki ámma, sayd etárgá bir qushıy,
CHEhel ayaqlıǵ, siyqanatlıǵ, báz háftad dur bashıy
Alla Taala áta etár bándásiyınıń xasıǵa
Fáhm etúwbán xob bilur, arıf bolsa kishiy.***

Mánisi: - Sonday bir qustı awlawǵa mubtala boldıq, ol qustıń ayaǵı qırq, qanatı otız, bası jetpisdur. Bul «qustı» Alla taala tek óziniń xas bendelerine ǵana inam etedi. Eger adam biliwshı bolsa bul qanday nárse ekenin jaqsılap fáhmlep biledi», - deydi. Bul jasırılǵan nárse ne ekenligin biliw ushın, birinshiden «*Abjad hisabın*», yaǵnıy háriplerdiń sanlıq mánisinen xabardar bolıw kerek. Bul jerde «*chehel*» farsısha qırq, ábjad hesabı boyınsha «*miym*», «*siy*», otız ábjadda «*lam*» háribin, «*háftad*» jetpis «*ayn*» háribin bildiredi. Ekinshiden, endi usı háriplerdi ornı ornına qoyıp shıǵıwımız kerek. Bunıń ushın biz «*ayaq*», «*qanat*», «*bash*» degen sózlerge itibar qaratamız. Demek birinshi «*bas*» yaǵnıy «*ayn*» háribin ekinshi «*qanat*» yaǵnıy «*lám*» hám aqırına «*ayaq*» yaǵnıy «*miym*» qoyıladı. Demek bizde mina háripler izbe-izligi((علم-payda boldı. Bul jerdegi birinshi hárip «*ayn*» arab tilinde kómekeylik dawıssız sestı bildiredi. Bunday ses biziń tilimizde joq. Sonıń ushın quramında «*ayn*» háribi bar sózler qaraqalpaq tiline ózleskende, ádette, bul hárip túsip qaladı da izindegi dawıslı sestı baslanadı. Solay etip bul jumbaqta jasırılǵan sóz «*ilm*» ekenligi málim boladı.

11b paraqta jáne sol «Shıqtı jan» qosıǵınan úsh shuwmaq jazılǵan. Qaǵazdıń shetine qıyalap jáne bir, aldınǵı qoljazba hám baspalarında ushırspaǵan mina tórtlik keltirilgen:

***Men safar qıldım elimdin bul fáliydnıń eline,
Sózlegende túshmadım hárgiz alarnıń tiline,
Ústine jarǵaqkiyip, jún jip buwarlarlar beline,
Murǵızardıń ayırılıp túshdim alarnıń shóline.***

Usı paraqtıń 11-qatarınan baslap burın belgisiz muxammes jazılǵan. Baslanıwı:

*Qúdiretiñ birle qıyamet qayım bolsa ya jáliyl,
Háshir gawǵası araqlıma meni xarıw záliyl,
Mıyzan, táreziq urılıp kelse a'malım qáliyl,
Hasanatımnı ağır qıl, sáyyi atımnı engil,
Fazl etip áfiwáylegil tsyan gúnahım ya ilah.*

5. 2013-jılı Shımbay rayonu Mayjap jámaat xojalıǵında jasap ótken marhum molla Ilyas ataǵa tiyisli qoljazbalar arasınan bir paraq qaǵazdan ibarat fragment, ólshemi 180x110 millimetrli qaǵazǵa qara hám qońır sıya menen jazılǵan qoljazba tabıldı. Saqlanıp qalǵan bólegi mınaday qatarlar menen baslanadı:

*...Ne'mátulla, Húrzada jan yash qaldı
Yıǵlay, yıǵlay kózlerinde yash qaldı,
Quwat-ınapaqsız qozım ash qaldı,
Saña tapshurmısham yaratǵan Alla...²*

Kórip turǵanımday bul qosıq Hajiniyazdıń burın baspadan shıqqan xoshlasıw ciklindegi qosıqlarına uqsaydı. Bul qosıqtıń jáne bir nusqası 1960-jılları A.Berdimuratov tárepinen tabılıp házir ÓzIAQQB Fundamental kitapxanasında VR-163 nomeri astında saqlawlı qoljazbanıń aqırǵı betinde jazılǵan. Biz bul eki nusqanı salıstırıp kórgenimizde sońǵı tabılǵan nusqa aldınǵı nusqanıń izi ekeni anıqlandı. Biraq bul qosıq usı waqıtqa shekem shayırdıń baspadan shıqqan toplamlarında ushıraspaydı³.

6. ÓZR IA QQB Fundamental kitapxanası qoljazbalar qorında saqlanǵan bir paraq qoljazba. Hajiniyazdıń «Áy áliyf kim» qosıǵınan ibarat. Bazı bir júz'iy ózgesheliklerdi esapqa almaǵanda qosıqtıń kóshirmesi baspadan shıqqan variantı menen derlik birdey.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, ata-babalarımızdan qalǵan qoljazba miyrasımızdıń ishinde Hajiniyaz shayıır shıǵarmaları belgili orındı iyeleydi. Shayır shıǵarmalarınń toplamların baspadan shıǵarǵanda burınnan belgili qoljazbaları menen bir qatarda jańadan tabılǵan qoljazbalarına da murajaat etiw kerek. Hajiniyaz shıǵarmaların derek tanıw hám tekstologiyalıq tahliylden ótkergende shayıır shıǵarmalarınń saqlanıp qalǵan hár bir qoljazbası áhmiyetli bolıp esaplanadı.

ÁDEBIYATLAR

1. H.Hamidov. Ájiniyazdıń shıǵarmalarınń qoljazbası. – «Ámiwdárya» jurnalı, Nókis, 1962, №3, 121—126betler (HN-1);
2. H.Hamidov. Ájiniyaz shıǵarmalarınń jańadan tabılǵan qoljazba nusxası. – «Ámiwdárya» jurnalı, Nókis. 1963, № 5, 97— 105betler (HN-2) ;
3. H.Hamidov. Ájiniyazdıń jańa qosıqlarınń qoljazbaları. – «Ámiwdárya» jurnalı, Nókis, 1974, №12; (HN-3-4-5)
4. Q.Bayniyazov. Ájiniyaz shıǵarmalarınń, jańa qoljazbası, «Ámiwdárya» jurnalı, Nókis, 1970, (HN-6) №12;
5. Q.Mámbetnazarov. Ájiniyazdıń jańadan tabılǵan qosıqları. – «Ámiwdárya» jurnalı Nókis, 1972, №4. 115– 121-betler (HN-7);
6. K.Mámbetov. Ájiniyazdıń qoljazbası,— «Ámiwdárya» jurnalı, Nókis, 1967, №5, 126-bet(HN-8);
7. Q.Mámbetiazarov. Ájiniyaz shayırdıń revoliuciyaǵa deyingi baspada járiyalanǵan birinshi shıǵarması. – «Ámiwdárya», Nókis, 1966 №6(HN-9);
8. H.Hamidov. Ájiniyazdıń jańa qosıqları, «Jasleninshi» gazetası 1975 jıl, 14 mart, 4 bet (HN-10).
9. Hamidov H. Eski qaraqalpaq tiliniń jazba estelikleri. Nókis, Qaraqalpaqstan. 1985.
10. Idrisov A. Hajiniyaz shıǵarmalarınń jańadan tabılǵan bir nusqası 206-212 betler. Ájiniyaz qaraqalpaq xalqınıń maqtanıshı. Xalıqaralıq ilimiy teoriyalıq konferenciya materialları. 2024-j.

1.Hajiniyaz shayırdıń qoljazbası. Fragment 1 paraq. Idrisov Abdusalimniń úy kitapxanasında.

2.Bul haqqında tolıǵıraq qarań IdrisovA. Hajiniyaz shıǵarmalarınń jańadan tabılǵan bir nusqası 206-212-betler. Ájiniyaz qaraqalpaq xalqınıń maqtanıshı. Xalıqaralıq ilimiy teoriyalıq konferenciya materialları.2024-jıl.